

Dopis Janu Sokolovi

Radim Palouš

Milý Jene,

přál jsem Ti k Tvému životnímu jubileu, totiž k Tvým neuvěřitelným pětadesátinám, již telefonicky a ovlivněn svým nemocničním pobytem jsem Ti sice s omluvou sdělil, že nejsem s to v současného době do sborníku *ad Tuum honorem* něco stvořit, avšak stále ta možnost ve mně nějak ležela. Hlavou mně totiž letěly vzpomínky na mnohé z obou našich životních příběhů: viděl jsem Tě v Tomanově i v Hošťálkově ulici, viděl a slyšel jsem Tě v bytových seminářích – vždy s nějakým nemálo poutavým sdělením, znovu jsem si v mysli vyvolal těch Tvých (či našich?) společných neuvěřitelných deset–jedenáct let, kdy jsi – přes všechny překážky – dosáhl univerzitních titulů dříve Tobě zcela nepřístupných... A tak jsem listoval v knihách a poznámkách, až jsem dostal jakýsi nápad, sedl a začal psát. Zasloužil bys vzhledem k tomu, cos toho vytvořil jak jako autor, tak jako překladatel, něco důkladnějšího, než to, co Ti nabízím. Nu což, staniž se, co se riskantně stát má, a tak pouštím se do díla byť jen zlehka připraveného.

Když jsem znovu otevřel Tvou „Malou filosofii člověka“ (skriptum Pedagogické fakulty, Praha 1994), našel jsem na straně 6 zatřesený odstavec: „Platon totiž jednou napsal, že začátkem každého pořádného filosofování je údiv, úžas. Platon byl jistě velký filosof – ale tohle snad přece jen trochu přehnal. Filosof, to je přece takový milý starší pán, trochu podivínský, který se moc nestará o obyčejné a praktické věci, po pravdě řečeno, ani se v nich moc nevyzná, a místo toho si láme hlavu otázkami, které nikoho nepálí. Filosofování prý také nějak souvisí s moudrostí a moudrý člověk, to je přece někdo, kdo všemu rozumí a všude byl, kterého nic nepřekvapí a nade vším

spíš mávne rukou. Aby se divil nebo žasnul nad kdejakou hloupostí jako malé dítě? To snad přece ne.“ V dalších odstavcích ovšem vysvětluješ, jak je ten údiv přece jen velevýznamný, a to nejen „filosoficky“, nýbrž všeobecně: „Vědci, filosofové a malé děti – není to zvláštní společnost? .... Jsou to přece všichni ti, kteří dovedou žasnout.“ (Tamtéž s. 7)

Kdysi mě ona úsměvná ironie inspirovala k této písemné poznámce: „Divit se a žasnout je možno nad naivitou hlupáka, ale filosofické žasnutí stojí pod, je understanding, pod-stojící, je tam, kde můj um zůstává stát a pozastavuje se nad roz-to-div-ností postřehnutého, jeho mysl je v tu chvíli roz-bitá, roz-vrácena, z umu se stává roz-um, jemuž nezbyvá než se věcí zaobírat, roz-važovat a tak se pokorně s-roz-umět, či spíše s-roz-umívat.“

Teď, kdy jsem si občerstvoval onu četbu a své záznamy, napadlo mě, že to možná poukazuje k současnému vanutí ducha, pokud je postřehuji nejen v postmoderní filosofii, nýbrž v celkovém ladění našich tak proměněných, nových časů. Jak nových?

Staré řády vybledly a není možno očekávat, že své dnešní, nové odpovědnosti člověk dostojí pouhým vřazením v bývalé řády. Kdysi – asi tak před dvaceti třiceti lety – jsem charakterizoval někdejší pořádek tak, že jsem interpretoval Babičku Boženy Němcové. Připomenu, co jsem tenkrát napsal (v knížce *Dopisy kmotřenci*, samizdatově vyšly několikrát v letech sedmdesátých a osmdesátých a knižně v Zvonu, Praha 1990), a poněkud to po zkušenostech svého stáří upravím.

Z čeho plyne ten pořádek obyvatel ze Starého Bělidla ve snění spisovatelky nemálo životem zkoušené? Jsou pořádní a řádní, protože jsou v řádu. Babička nehoní svou vnučku za pírkem přes plot proto, že by byla hrabivá, ale protože pírkó patří jinam, než aby se kdekoli povalovalo. Babička se chová řádně ke všem věcem i lidem: je uctivá, ale neztrácí svou důstojnost ani tváří v tvář panstvu. Je šetrná, neboť šetří věci i lidi podle jejich pořádnosti. Pro tuto šetrnost však ještě není lakomá. Tou milou knížkou proniká i řád času, roku – každé době, jaru, létu, podzimu i zimě, je dáváno, co jejich jest. Ten, kdo se z řádu vymkne, vypadne i z řádnosti, ztratí nárok na babiččin pořádek, ztratí domovské právo Starého Bělidla a zůstane na okraji jako vyřazený přízrak pro výstrahu všem ostatním: hle osud nešťastné Viktorky, která propadla temné moci cizincových očí.

Staré Bělidlo – jak příznačný název. Je staré, prastaré, a svou starobylostí utvrzeno v pořádcích, překonávajících osudy jednotlivců. Jednotlivci se mohou pouze přiřazovat, aby mohli řádně pokračovat, aby jejich život byl

prohřát, prosvícen, vybělen – a nikoli vrhán do temnot. Ten odvěký řád, to, co se respektuje jako spolehlivá, stále udržovaná střecha a zdi rodného domu, to působí, že svět je světlý, že je jako den bílý: Staré Bělídlo. Stačí jen vyprávět životaběhy obyvatel, aby posluchač zaslechl harmonický souzvuk onoho pořádku. Není třeba, a není to ani to nejlepší, pojednávat jaksi přímo o „principech“ takového života. Stačí pouze popisovat, co a jak babička dělala, co se na Starém Bělidle po celý ten Boží rok dělo, a máme před sebou řád sám.

Dobře víme, že ze Starého Bělidla, z té lokality básnického vzpomínání Boženy Němcové, zbyla jen fasáda: turistický objekt, navštěvovaný ročně prý mnoha tisíci, snad desítkami tisíců lidí. Nikdo z nich už nežije na žádném někdejší Starém Bělidle. Dnes se žije v době zbrusu nové, vykořeňené ze starého řádu, ano programově vykořeňované: nezabudujeme na věky to či ono místo naší domoviny, ale kmitá se sem a tam – říká se tomu zvýšená migrace. Nepobýváme v přírodě v rytmu střídání ročních dob, ale za okny bytokup se stále rozpíná celoročně mrtvolně šedý asfalt a do přírody se jezdí jako za turistickou rekreací.

Novost je přijímána, ba často vítána, jako nezávislost na čemkoli tradičním, na jakémkoli řádu, leda by se ten řád nově vyrobil v dílnách anonymní společenské hromady. Takový nový řád už potom není tím, v čem lze domovskými bydlet a žít, není tím, co nás má v náručí. Novost znamená především nezávislost na starém, reklamuje moji osobní a naši autonomii. Je vymknutostí z pokorné příslušnosti, je propadnutím temným očím cizího myslivce. Až potud připomínka toho, co jsem kdysi napsal o starých a nových řádech.

Nežijeme na Starém Bělidle (a ani tenkrát nebyly časy bez drsné nepohody, i když jakýsi podklad ona idyla nepochybně měla), nýbrž v „nových mrákotách“. Malá písmena v názvu znamenají, že to není jméno pomístní, protože nové mrákoty nemají žádné světlé přirozené místo. Mračna zakrývají slunce a nikde vesnička či samota v Ratibořském údolí, nikde letitá světlna „vlasti“, uvlastněného domovského práva. „Příšeří“ smrákání vytváří časný interval „příšerného ne-řádu. Proč příšerného? Vždyť se rozrostl do zrudnosti dnešní globalizované mega-společnosti, je to společenská elefantiáza.) Nelze ovšem vydupat ze země naší přítomnosti sebepěknější někdejší přiměřenost a někdejší pořádky, pokud vůbec existovaly, vytroucovat si bývalé domovy, pokud by se nabízely k bydlení. Nezbyvá, než žít v tom, do čeho jsme byli vrozeni.

Ona ta novost na druhé straně oprávněně překračuje minulé a) nabízí

nejen propadla hrůz, ale i prostor novým počátkům. Sám jsi, Jene, v té své knize z r. 1994 napsal, že „to, že jsme jiní, může být v běžném životě nesnáz a každému z nás to občas pije krev. Ale komu záleží na tom, aby i jeho děti žily ve svobodné společnosti, už dnes také ví, že tyhle protivné jiné názory, lidi, menšiny, skupiny a strany, k nimž sám nepatří a s nimiž nemůže souhlasit, by měl nejen tolerovat, ale že by si jich měl vážit.“ (viz výše s. 56). Co neřádného se skrývalo v leckterých minulých „pořádcích“! Řád posvěceného a legalizovaného soužití muže s ženou vytvářel nejen řádné rodiny, ale i španělské stěny pro manželské pokrytectví. Demonstrovaný stud nejednou kryl pohlavní nestoudnost. Panování vyhlašované jako vláda z moci Boží nebo z moci lidu tolikrát kamuflovalo panovačnou zvůli mocichtivých jednotlivců či skupin ...

Když jsem tento náčrt začal psát – a omlouvám se Ti, Jene, že Ti nenabízím studii zevrubnější, propracovanější –, tak mně napadlo, že vlastně s více či méně příbuznou distancí vůči „dřívějším řádům“, vůči stabilizované zajištěnosti lze se shledat u leckterých reprezentantů současné filosofie. Zalistroval jsem ve svých poznámkách, ve své knihovně a ve své paměti a pokusím se Ti předestřít, co jsem sesbíral.

Tak jestliže Lévinas praví, že être je víc než l'être (*Etika a nekonečno*. Praha 1994, s. 163–164), jestliže „se obrací spíš proti bytí než směrem k bytí, neboť oproti Heideggerovi nadřazuje jsoucí nad bytí“ (Jean Lacroix: *Nekonečno a bližní* podle E. Lévinase. In: *O filosofii E. Lévinase*. Praha 1993, s. 9), není to právě poukazem k pluralitní proměnlivosti každého jsoucího, k pohybu „přirozování“, a tedy k jeho nepetifikovatelnosti z pozice nějakého suveréna, stojícího „nad“? „Napříště není možné myslet substancí jako trvalost nějakého neměnného substrata v přívalu dění, protože pak bychom neporozuměli vztahu tohoto substrata k dění, vztahu, který by postihl jeho trvání.“ (E. Lévinas: *Existence a ten, kdo existuje*. Praha 1997, s. 82).

Dál listuji ve svých výpiscích a prohlížím podtržená místa v knihách a napadá mě, abych shromáždil vše, co se týká interpretace. Vždyť jestliže P. Ricoeur (*La métaphore vive*. Paris 1975) hovoří o živé metaforičnosti jako o neodmyslitelném způsobu nejen lidského postihování čehokoli na světě, nenaznačuje, že jde vždy o citlivý dotek, poukaz, přenášení (meta-foreign), aniž by tento přenos byl uvržením do vězení definitivy? Dokonce každý výrok je vyřčením, nesoucím s sebou volky nevolky přeci jen tvrzení „je to tak“, „je pouze“, a tak umožňuje lež, tudíž „prvotní hřích jazyka“. Ricoeur připojuje pěkný příklad: „Pro malíře je výzvou fakt, že se mu dostalo jistého vidění, a toto vidění si žádá jisté konání, totiž ‚malování‘,

a přitom žádný jednotlivý akt malování nikdy nevyčerpá výzvu jeho vidění.“ (In Z. Neubauer: *Nový areopág*. Praha 1992, s. 135). Tvrdí-li potom, že interpretace není násilí, pak jen tehdy, existuje-li „konflikt interpretací“ (viz *Le conflict des interprétations*, Paris 1969), totiž pluralita, různorodost a pestrost, stojící proti eventuálnímu násilí, jestliže se určitá interpretace má za jedinou možnou. Při interpretaci jde sice o odpovědnost vůči tomu, co je interpretováno, avšak výsledkem interpretační odpovědnosti není jediné platná pravda této určité interpretace, nýbrž její oprávněnost, vhodnost.

Ano, pouhá interpretace, nikdy nevyčerpávající interpretované; je vždy znovutvořením, ale přitom vždy za vytvořené odpovědná. Tak rozumím tomu, co v Praze řekl Umberto Eco, že totiž „jednou z povinností sémiotiky v dalším tisíciletí bude pravděpodobně naučit lidi nejen jak používat znaky k surfování po nekonečném oceánu sémioze, ale také jak se vrátit ne provždy, ale aspoň na každé etapě našeho sémiotického tázání k objektům dynamickým“ (U. Eco: *Mysl a smysl*. Praha 2000, s. 48).

Ještě mě napadají slova, která napsal G. Deleuze, že totiž „pravda se ve skutečnosti sama nepředkládá, nýbrž se interpretuje; není chtěná (jako v dosavadní filosofické tradici, pozn. R. P.), nýbrž mimovolná. Hledání pravdy je dobrodružství bytostně náležející mimovolnému.“ (G. Deleuze: *Proust a znaky*. Praha 1999, s. 108) Fabuluji: nehovoří tato mimovolnost proti lidské svévoli? Odvažuji se k ontologickému posunu: nezve k pobytu v domácnosti „svět“, kde jsme „vedle“ se svým panstvím, pokud je to panování v duchu „God like position“?

A což výroky problematizující nárok celkového přehledu? Právě-li J. F. Lyotard, že projekt realizace univerzálnosti „nebyl opuštěn, nýbrž zničen, likvidován“ (*O postmodernismu*. Praha 1993, s. 29), neznamená to cosi někde v hloubi stejného: nemožnost být svrchovaně univerzálními, nýbrž jen skromně pouhými? „Bylo tu více způsobů zničení, více jmen, která jsou jeho symboly. Jako vzorové jméno pro tragické ‘nedokončení’ modernosti může sloužit slovo ‘Osvětim’.“ (Tamtéž) Nepatří sem též upozornění na Derridovu dekonstrukci, tedy likvidaci zatuchlých konstrukcí? Vždyť jde o delimitaci, totiž o odstraňování hranic, o vyznačování a uvolňování mezi systémem! (*Texty k dekonstrukci*, Bratislava 1993).

Všechno to poukazuje k pluralitní živé skutečnosti, ovšemže nikoli beztvaré, avšak vyžadující stálý ohled na nezbadatelnou polyfonii neustále „skutkující“ skutečnosti, v níž opravdu a doslova nakonec „všechno souvisí se vším“, takže nelze zcela apodikticky tvrdit, že skutek bytí sebestmění

neovlivní budoucnost světa. Holografická teorie mozku a paměti neurologa K. Pribrama platí nejen pro lidskou hlavu, nýbrž pro veškerenstvo, při čemž ani v této holonomické provázanosti a jakoby změti nechýbí řád: „Chybí-li časoprostorové souřadnice, mizí i běžná kauzalita, na níž závisí většina vědeckých výkladů. Za vysvětlující principy je pak třeba brát komplementarity, synchronicity, symetrie a duality. Odpověď na výchozí otázku, zda totiž mysl, vědomí a psychologické vlastnosti obecně jsou výrazem nebo důsledkem jistého základního uspořádávajícího principu, závisí na tom, kterou z těchto dvou vzájemně spojených oblastí pokládáme za prvotní – zda oblast objektů/obrazů, anebo holografickou oblast. Vědci mají jen slabé tušení o implikátním řádu...“ (Viz K. H. Pribram. *O co tady vlastně jde*. In: *Pribramova holonomická vize světa*. CTS Praha 1999, s. 26–27) Z. Neubauer nabízí metaforu struny : „Přírodě náleží provázanost a spojitost, takže každá vyšší síla rozptyluje se dlouhou a spojitou řadou svých paprsků proniká k posledním, a nejnižší skrze své jedinečné vyšší dosahuje nejvyšších. Nejnižší s nejvyššími jsou takovým způsobem propojeny, asi jako napjatá struna prochází od hlavy k spodku : kdykoliv se dotkneme jednoho jejího konce, celá se najednou rozezní a tento dotek stejným způsobem zní k druhému konci, takže jediným pohybem je pohybována nahoře i dole...“ (*O Přírodě a přirozenosti věcí*. Praha 1998, s. 123)

Není divu, že někteří jakoby odmítali dosavadní ctižádost filosofického nadhledu, a to zcela. Tak V. Descombes radikálně požaduje : „Filosofie musí odložit starou masku, kterou nosila za vlády jediné pravdy (neboli v křesťanské, monotheistické éře) a nasadit si masku pohanskou, polytheistickou. Ctnostný úbor kritiky jí už nepadne.“ (*Stejně a jiné*, Praha 1995, s. 176) Každé „mono“ je podle toho deformující, jediné „poly“ je východiskem, vyvozují z citovaného výroku ! Není to šokující konsekvence?

Napadá mě: je křesťanství, náboženství ve své intenci tak otevřené celému světu, skutečně v tomto smyslu „mono“?. Jak se má ona požadovaná skromnost a otevřenost vůči živému světu ve věcech křesťanské víry?

Ano, kolikrát deklarovaná zbožnost zaváněla dábelským svodem namyšlené sebejistoty! Nemá v sobě proto cosi naléhavě přijatelného po-řádná nejistota dnešní doby i v těch nejsamozřejmějších věcech věkovité náboženské tradice? Což skepse k tradovaným morálním normám je zcela neplodná? Je tak nepochopitelné, že mnozí říkají „nevěřím ničemu“, ať jde o politiku či o nejrůznější ideologie?

Mnozí současníci prohlašují – a těch je, soudím, nemálo –, že něčemu přece jen věří, ale nesmí se tomu proboha říkat Bůh nebo Manitu nebo

Olympan nebo Příroda nebo Vesmír, stačí jim jen právě ono nejisté „něco“, co je jaksi za, před i nad námi. Žijeme v době, kdy nás romantismus devatenáctého století odpovědně zavedl do hájemství minulosti, předváděje „jiný čas, jiný mrav“, a v době globalizovaného světa, kdy pobýváme spolu daleko víc tělo na tělo, zakoušejíce „jiný kraj, jiný mrav“. Vrhá nás to do nemalých pochybností o vlastních zavedených jistotách.

Přirozeně že i u nás, v naší vlasti, se nejedna jakkoli úctyhodná jistota rozvíklala - někteří říkají, že víc než jinde. Skalních věřících ubývá, mnozí praví že věření pro ně není, nebo že jsou ochotni připustit, že věří v „něco“, jak jsem se zmínil. A tu ostrážitě zavěťřím : Jakkoli si mnozí takoví zaslouží ironické označení za „něcisty“ (výraz, který jsem uslyšel z úst přítele Tomáše Halíka), nevyjadřují jakousi přeopatrnou pokoru, novou taktní a skromnou mravnost, když ta stará se tolikrát znevážila? Nemám na mysli lhostejné cyniky a relativisty soudící, že každá víra má jaksi kousek pravdy, že je nutno vznést se nad všechny ty „dogmatiky“ a vznešeně je odsoudit jako hlupáky. Jde mně právě naopak o překonávání namyšlené klauzury, a to jak suverénně nevěřících, tak sebejistě věřících.

Já se totiž v onom „něco“ odvažuji zaslýchat tuchu vespolné příslušnosti, univerzálního společenství, kontinuitu a souvislost událostí, příběhů, dějin. Smím to nazvat jakousi rudimentární vírou? Totiž v tom smyslu, že to je „postoj člověka, který je připraven k tomu, aby interpretací světa ... byl interpretován i on sám“. (V Ricoeurově výroku troufale vynechávám slovo „textu“, poukazující k hermeneutické interpretaci biblického podání. Viz P. Ricoeur: *Život, pravda, symbol*. Praha 1993, s. 254.)

Vzpomínám na svá první léta na filosofické fakultě, kdy se nám Jan Patočka snažil předvést Sokratovu osobnost: Sokrates – ten stále otevřený, ten stále se tážící, nikdy ne suverénní majitel definitivního názoru, ten zkoumající a nikdy neustávající ve svém hledání, ten vždy na cestě, neustále pohotový pečlivě poslouchat, co druhý či druzí vlastně chtějí vyjádřit... Dlouho jsem obdivoval myslitelskou virtuozitu věru tvrdého debatéra ... a teprve po mnoha létech, až ve svém stáří, jsem pochopil, co vlastně je základem tohoto dávného myslitele a občana athénské polis: nikoli řečnický um, nýbrž zbožnost! Vždyť z reverence vůči božské instanci přijímá neuvěřitelný výrok z božského zdroje, že on je ze všech Athéňanů nejmoudřejší a vyloží si tuto jakoby nadřazenost jakožto pokoru poutníka za uloženým cílem, tedy podřazenost vždy naléhajícimu nároku skromného hledání.

Takže se mně nakonec zezdalo, že v současné postmoderní filosofii

(odpuště, že používám tohoto mnohoznačného označení – raději bych řekl po-novověké) jde právě o opouštění nejen novověkých, ale vůbec všech eurověkových jistot, a že myslitelé ve světověku z různých stran překonávají nánosy pýchy, aby se vrátili k počátkům – zajisté zkušeni dosavadními peripetemi evropské historie.

Neboť právě za jeden ze znaků dnešní spirituality mám dle svého soudu jakousi hlubokou nejistotu, ostych chytat se zavedených a často vyprázdněných a tedy málo obsažných slov, vět, postojů. Neotevívá se tím brána oné nachystané otevřenosti, umožňující úžas?

Křesťanská víra znamená přece nebýt zabeďněn a slyšet, poslouchat, co ke mně hovoří. Pokud tedy „něcismus“ vyjadřuje odpor k zabetonovanosti a pokud znamená otevřenost poselství „shůry“, totiž ze sfér, do nichž jsme vřazeni a které na nás svým řádem naléhají, potud je tento nový styl skromného a pilného „něcismu“ lze mít za jistou naději.

Ostatně: neběží o občanství v obci „svět“? O vše-obecní slušnost, o holistickou (kat'holú) pří-slušnost? Že by skutečně „plachá zbožnost“?

S přáním dobrých dalších let (a letů) Tvůj

Radim Palouš.

Psáno v Praze v březnu l.p. 2001